

Gustav Cassel och köpkraftspariteten

av
Richard Johnsson¹

1. Inledning

Gustav Cassels (1866-1945) kanske främsta område var hans analyser av penningväsende och valutor. Inom detta område är det hans teori om köpkraftsparitet som är det kanske mest intressanta och den teorin var en av huvudanledningarna till att han på 1920-talet gjorde honom till "världens mest kände nationalekonom"². I korthet gick teorin ut på att växelkursernas rörelser bestäms av valutornas inre värde, eller med andra ord, av penningvärdets förändringar mellan länder.

Det förefaller vara oklart om det var Cassel som myntade begreppet köpkraftsparitet och till och med om teorin verkligen var hans ursprungligen. Som exempel på det skriver Erik Lundberg i sin levnadsteckning över Cassel att köpkraftspariteten är "ett uttryck som i hög grad är förknippat med Cassels namn", men alltså inte att han myntade begreppet eller att han utvecklade teorin. Men genom att studera hans verk kan jag med god säkerhet konstatera att både begrepp och teori verkligen bör tillskrivas Cassel. Han skrev bl a i *Penningväsendet efter 1914* (s.208-9) att köpkraftspariteten "är utvecklad i 'Tysklands ekonomiska motståndskraft' [1916] och senare i 'Dyrtid och sedelöverflöd [1917]'. Vad jag där kallade 'teoretisk växelkurs' motsvarar just det begrepp, för vilket jag senare infört beteckningen 'köpkraftsparitet'." Vidare skriver han att "[s]jälva termen köpkraftsparitet har jag infört senare (jfr mitt föredrag i Exportföreningen d. 22 april 1918 över 'Penningvärdets förändringar under kriget' s. 34; art. 'Abnormal deviation in international exchanges', *Economic Journal*, dec. 1918, med termen 'the purchasing power parity'; och art. Eine internationale Valutakonferenz, *Vossische Zeitung* 29 maj 1919 med termen 'Kaufkraftparität')." Således myntades begreppet 1918 men Cassel använde teorin under annat namn redan 1916.

Syftet med denna uppsats är att beskriva utvecklingen av hans teori, från 1916 till och med hans stora lärobok från 1934. Jag har valt ut ett antal av hans verk, där tonvikten huvudsakligen ligger vid den tidiga delen av perioden. Det faller sig naturligt, då det var då det mesta hände i utvecklingsväg. Jag har valt att även ta med ett av hans sena verk för att se vad tiden har gjort för teorin. Det kanske även är möjligt att se om de stora förändringar skedde som skedde på valutaområdet från 1914 och de nästföljande tjugo åren kanske kunde ge en förklaring till eventuella förändringar i teorin.

Cassel disputerade i matematik vid Stockholms Högskola 1894 och först därefter inriktade han sig mot nationalekonomi. Sin matematiska bakgrund till trots, så använde han sig aldrig av avancerad matematik i sina analyser, utan klassiskt deduktiv logik. "Det är matematiskt

¹ Doktorand i nationalekonomi vid Uppsala Universitet. Uppsatsen ingår som en del i examineringen på doktorandkursen "The use and misuse of history in modern economic discourse", 5p, Stockholms universitet, hösten 2001.

² Se Lundberg (1974), p.317.

skolat tänkande, icke matematik, som behövs för att tränga in i de ekonomiska frågorna”, skrev han. Således kommer denna uppsats inte att innehålla tekniska analyser av hans teorier, utan enkelt resonerande.

2. Köpkraftsparitetsteorins utveckling

De första tankegångarna presenteras

I *Tysklands ekonomiska motståndskraft* från 1916 beskriver alltså Cassel sin teori om köpkraftsparitet, enligt egen utsägo, för första gången. Boken tillkom på uppdrag från det officiella Tyskland och valutafrågan behandlas separat i ett kapital omfattande femton sidor, benämnt ”Den tyska valutan”. För att riktigt förstå hur revolutionerande Cassels teori var, måste en liten bakgrund ges.

Fram till första världskrigets utbrott var de flesta ländernas (om inte alla) valutor metalliska, d.v.s. baserade på t ex guld eller silver, och hade varit så under en lång tidsperiod. Det betydde att all teori och praktisk erfarenhet var baserad på detta. När nu land efter land gick ifrån guldmyntfoten till rena pappersvalutor fanns det ingen direkt teori och förklaring till vad som hände och erfarenheten hos gemene man var helt enkelt inte något värd i detta avseende. Denna bakgrund visar sig även i Cassels teoretiska resonemang, då han hela tiden utgår ifrån den parikurs, dvs jämviktsväxelkurs, med guldet bas, som fanns före krigsutbrottet. Och utifrån detta ger han sig i kast med att förklara den tyska valutans värdeförsämring sedan kriget inleddes. Det kunde vid denna tidpunkt observeras att den tyska marken, liksom andra krigförande länders valutor, hade tappat i värde relativt neutrala länders valutor, exempelvis gentemot den svenska kronan eller den amerikanska dollarn (USA hade inte trätt in i kriget ännu).

I *Tysklands ekonomiska motståndskraft* började Cassel med att avfärda andra populära förklaringar till värdeförsämringen, såsom Tysklands ogynnsamma betalningsbalans och att den ökade emissionen av nya tyska mark var nödvändig som betalningsmedel i de främmande länder Tyskland erövrade. I stället menade Cassel, att som förklaring till markens försvagning ”måste den relativa ökningen af kvantiteten betalningsmedel, som under kriget förekommit i Tyskland, i hufvudsak anses som en verklig inflation, som i motsvarande grad nedsatt markens inre värde” (s.74). Med andra ord ger han som förklaring att de penningmängdsökningar, som blivit möjliga när relationen till guldet gavs upp, hade orsakat att markens inre värde föll. Men Cassel menade vidare att det inte räckte att se till markens försvagning på neutrala börser, eftersom även de neutrala valutorna tappat i värde sedan även dessas koppling till guldet försvann. Den tyska marken hade därför i själva verket tappat ännu mer i värde än vad som allmänt var uppfattningen. Endast de relativa kursrörelserna kunde betraktas i t ex Stockholm eller New York. För att få en uppfattning om markens absoluta värdeförsämring behövdes således en fast punkt att jämföra med.

Den fasta punkten fanns dock genom att det i England publicerades siffror över den allmänna prisnivån, det sk Sauerbeck'ska indexet, något som alltså var unikt. Priserna hade stigit med 59 procent från krigets början tom mars 1916, dvs med index 159 jämfört med pari före kriget³. Genom att använda växelkurserna i Stockholm kunde Cassel beräkna andra valutors

³ Cassel likställer här en inflation i priserna med inflationen i penningmängden, ett samband som inte är givet. Jag tror att det har att göra med att data över priser och penningmängd är otillräcklig. Formeln (1) borde egentligen ha prisindex i både täljare och nämnare. Vad som bestämmer priserna är sedan enligt kvantitetsteorin

förändring relativt pundet. Det visade sig då att samtliga valutor tappat i värde men att de krigförande valutorna tappat mer. Resultatet var Sverige 146.2, England 159.0 (den "fasta" punkten), Frankrike 177.8, Tyskland 207.7 och Ryssland 251.1. Den tyska marken hade således mer än halverats i värde även om växelkursen inte sjunkit alls lika mycket. Och den svenska kronan hade även den tappat i värde trots att växelkursen hade stigit. De växelkurser som Cassel med denna metod beräknade kallar han i detta skede *teoretisk växelkurs*⁴.

Teorin formaliseras

I *Dyrtid och sedelöverflöd* från 1917 beskriver Cassel sin teori, här uttryckligen benämnd *teoretisk växelkurs*, med hjälp av följande formel (s.93):

$$L = p * \frac{S}{E} \quad (1)$$

där L är den teoretiska växelkursen, p är parikursen före kriget, S är den svenska inflationen och E den engelska. Cassel beräknar i ett exempel den teoretiska växelkursen i Stockholm mellan kronan och pundet. Han använder återigen det Sauerbeck'ska indexet över den allmänna prisnivån som mått på inflationen i England⁵ och som mått för inflationen i Sverige använder han vad han kallar den relativa cirkulationsökningen. Med det senare avses den verkliga ökningen i penningmängden från krigsutbrottet (enligt Riksbankens offentliggjorda sedelcirkulation). Denna formel innehåller alltså växelkursens bestämningsfaktorer, de relativa pris- (och penningmängds-) förändringarna och den ursprungliga parikursen.

Cassel visar vidare att formeln (1) även kan användas till att beräkna inflationen i ett land, exempelvis Sverige, enligt följande (s.104):

$$S = \frac{L * E}{p} \quad (2)$$

där S är den svenska inflationen som ska beräknas och E den engelska inflationen utifrån det Sauerbeck'ska prisindexet, L pundkursen i Stockholm och p återigen parikursen före kriget. Som framgår, är det enligt (2) alltså möjligt att beräkna inflationen i Sverige utifrån vad Cassel kallar "internationell grund". Han skriver vidare (s.107):

"Det är nu af synnerlig vikt att jämföra den på internationell grund beräknade inflationen med den inflation man [...] kan fastställa på grundval af den ökade mängden betalningsmedel."

Han fortsätter således med att göra en dylik beräkning för den svenska inflationen och finner en att överensstämmelsen mellan de båda inflationsmått är god (figur s.98). Därmed skulle detta stärka hans teori. Cassel gör även detsamma för Ryssland, Tyskland, Frankrike, Norge och Danmark. Även för Ryssland och Danmark är överensstämmelsen god. För Tyskland och Frankrike visar det sig dock att den relativa cirkulationsökningen (dvs ökning i penningmängd) är lägre än den effektiva inflationen beräknad på internationell grund (via växelkurserna och (2)). Det omvända gällde för Norge. Vad är betydelsen av detta?

Tidiga förklaringar till avvikelser från teorin

I *Tysklands ekonomiska motståndskraft* skriver Cassel mycket lite om vad som skulle kunna förklara en avvikelse mellan den verkliga och den beräknade inflationen. Som redan noterats ovan (i noten 1), så likställer Cassel en inflation i priserna med inflationen i penningmängden

cirkulationen, omsättningshastigheten och produktionen (varmängden). Men prisindex för Sverige saknades och istället använde Cassel cirkulationen i täljaren. Mer om detta nedan.

⁴ Han skriver i *Penningväsendet efter 1914* att han använder detta uttryck redan i denna skrift, men jag har inte funnit att han brukat någon speciell benämning alls för teorin.

⁵ Se not 3 ovan.

(genom att han använder de Sauerbeck'ska prisindexet som ett mått på ökningen i penningmängd). Med andra ord antar han att relationen är proportionell (något Milton Friedman och monetaristerna senare hävdade). Det behöver den alls inte vara, och är det i allmänhet inte, varken inbördes mellan varor eller tillgångsslag eller totalt sett (något t ex Ludwig von Mises visade redan 1912 i *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*). En förklaring till detta är att en penningmängdsökning skapar förväntningar om ytterligare ökning. Vid tiden för Cassels publikationer var dock pappersvalutorna och den ofantliga inflationen som skett på kort tid så pass ny att, (i) allmänheten inte ens hade förstått att valutorna inflaterats i den omfattning som var fallet och därför rimligen inte heller kunnat bilda dylika förväntningar och (ii) Cassel säkert inte hade haft erfarenhet eller möjlighet att inse det.

Det finns dock ytterligare en faktor som omedelbart påverkar priserna, nämligen varumängden. För att förstå det är det enklast att föreställa sig en fast penningmängd. Om då produktionen ökar, dvs mängden varor ökar, kommer priserna att falla. Och omvänt, om produktionen minskar, dvs mängden varor minskar, kommer priserna att stiga. Med en fast penningmängd är det alltså en allmän prisstegring omöjlig, utom i fallet med drastiska nedskärningar i produktionen eller mängden varor. I krigstider är det vanligt att mängden varor tillgänglig för privat konsumtion minskar drastiskt, men samtidigt ökar mängden varor av andra slag, främst krigsrelaterade. Det är alltså inte självklart att krig medför en totalt sett mindre mängd varor och därmed ökade priser. Hur som helst; mer varor ger prispress nedåt, mindre varor uppåt. När Cassel likställer en inflation i priserna med inflationen i penningmängden antar han att produktionen och mängden varor är oförändrad. I *Tysklands ekonomiska motståndskraft* skriver han ingenting om detta, inte ens trots att han konstaterar att priserna enligt prisindexet ökat mer än penningmängden (det kan bero på att siffrorna är väldigt osäkra beträffande penningmängden, s.79). I *Dyrtid och sedelöverflöd* skriver dock Cassel att han antar "att varumängden i landet [Sverige] i stort sedt icke förändrats i förhållande till folkmängden och att öfverhuvud ingen förändring af behovet af cirkulerande betalningsmedel i förhållande till folkmängden inträtt, annat än den som står i samband med prisstegringen. Prisstegringen inom landet är då helt och hållet att hänföra till ökningen af cirkulationen" (s.102). Med andra ord är han medveten om att mängden varor påverkar priserna, men trots det dristar han till att likställa en prisökning enligt Sauerbeck'ska indexet med en penningmängdsökning (hur han anser att folkmängd och annat påverkar priserna är oklart).

Låt oss återgå till frågan om jämförelsen av den relativa cirkulationsökningen och den effektiva inflationen beräknad på internationell grund. För Sverige, Ryssland och Danmark är överensstämmelsen god. För Tyskland och Frankrike visar det sig dock att den relativa cirkulationsökningen är lägre än den effektiva inflationen beräknad på internationell grund. Det omvända gällde för Norge. Vad är betydelsen av detta? Cassel ger förklaringen, i enlighet med diskussionen i föregående stycke, att varumängden varit oförändrad i Sverige, Ryssland och Danmark, den har sjunkit i Tyskland och Frankrike samt att den ökat i Norge. Det förefaller alltså som om Tyskland och Frankrike blivit fattigare (260/278.5 resp. 177/220). Det är kanske rimligt eftersom dessa två kombattanter med säkerhet lagt om en större del av produktion ämnad för privat konsumtion till produktion av krigsmaterial än t ex Sverige. Dessutom har dessa två kanske även sett mest förstörelse av krigsmaterial och liknande utav de krigförande länderna. Mer överraskande är att Norge uppvisar en så kraftig ökning av produktionen (260/187.6). Dessutom ser vi att priserna inte ökat i Ryssland trots kriget. Men det är givetvis så att statistiken över prisökningarna är något missvisande pga de maximipriser som i regel införs i krigstid.

I *Dyrtid och sedelöverflöd* fortsätter Cassel med att visa på rådande populära missuppfattningar och avslutar med att återigen konstatera ”att den internationella uppskattningen af en valuta väsentligen bestämmes af valutans inre värde, sådant detta kommer till uttryck i den allmänna varuprisnivån” (s. 117). Således bör prisindex användas i (1), och inte cirkulationen.

Begreppet köpkraftsparitet myntas

I *Penningvärdets förändringar under kriget* från 1918, skriver Cassel inte alls så mycket om sin teori. Det har att göra med att texten i huvudsak motsvarar hans föredrag inför Exportföreningen, och att det kanske inte var rätt forum för teoretiska utläggningar. Han skriver kort (s.33-34):

”I huvudsak bestämmes alltså växelkursen mellan två länder av kvoten mellan prisnivån i det ena och det andra landet, alltså av kvoten mellan penningens köpkraft i de båda länderna. Denna ”köpkraftsparitet” betecknar det verkliga jämviktläget, dit man kan vänta att växelkursen efter alla tillfälliga svängningar återvänder, när förhållandena åter blir normala.”

I dessa rader myntade alltså Cassel begreppet köpkraftsparitet och citatet visar återigen tydligt att de relativa prisförändringarna ska användas i både täljaren och nämnaren i (1), såsom poängterat ovan.

Perspektiv på valutakaoset under kriget

Penningväsendet efter 1914 kom ut 1922 och Cassel hade i och med denna bok chansen att summera effekterna av världskriget och avhoppet från guldmyntfoten. Han summerar återigen sin teori, efter en liten utläggning, enligt följande (s.159-160):

Härav följande regel: när två valutor undergått inflation, kommer den normala växelkursen multipliceras med kvoten mellan graden av inflationen i det ena och i det andra landet. Naturligtvis kommer det alltid att finnas avvikelser från denna nya normalkurs, och under en övergångsperiod kunna dessa avvikelser väntas bli ganska stora. Men den kurs, som beräknats på det angivna sättet, måste betraktas som den nya pariteten mellan valutorna, det jämviktsläge vartill växelkurserna trots alla tillfälliga fluktuationer [felstavat i originalet] tendera. Denna paritet kallar jag *köpkraftsparitet* [Cassels kursivering].”

Här kan vi framförallt utläsa att Cassel funnit åtskilliga avvikelser från sin teori, men att han anser dem vara tillfälliga och att de inte kan vara varaktiga. Exempel på orsaker till sådana avvikelser är (förändrade) tull- och fraktförhållanden och valutaspekulation. Tull- och fraktförhållanden gör att parikursen kan vara en annan än i avsaknaden av tull- och fraktkostnader. Om dessa kostnader ändras, ändras även parikursen. Således är det förändringarna i tull- och fraktförhållanden som är av intresse i detta fall. Valutaspekulationen visar på att förväntningar om framtida inflation faktiskt finns och att dessa kan påverka köpkraftspariteten. Och även om Cassel inte inser det så kan detta i sig påverka inflationen, dvs prisstegringarna, och därmed pariteten. Förväntningarna behöver således inte vara orsak till endast tillfälliga avvikelser. Men återigen, prisökningarna skulle i praktiken inte vara möjliga utan penningmängdsökningen och därmed skulle inte heller spekulatören spela någon avgörande roll.

Något senare i boken skriver Cassel att det är viktigt att utgå ”från en växelkurs, som har bestått vid ett visst jämviktsläge i den internationella handel, en växelkurs som alltså för sin tid varit normal” (s.161). Cassel hade fördelen av att guldmyntfoten gav upphov till med dagens mått mätt väldigt stabila kurser. Vidare skriver han att vid beräkningen av den nya

parikursen ”måste [man] därvid strängt taget förutsätta, att inga andra förändringar ägt rum”. Således bör man alltså börja med att beräkna den nya kursen utifrån inflationen i de båda länderna, och först därefter lägga till eventuella andra förändringar. Ett mycket sunt tillvägagångssätt.

Teoriutveckling t.o.m. 1934

Det sista verket av Cassel jag valt att studera är hans stora lärobok, *Teoretisk socialekonomi*, från 1934. Vid denna tidpunkt borde Cassel definitivt ha hunnit få perspektiv på sin teori, för det första genom att kriget var avslutat, för det andra genom de stora valutaomvälvningarna som skedde under tjugotalet (Tysklands hyperinflation, återgång till guldmynntfot etc) och för det tredje den stora krisen i samband depressionen 1929 och framåt. I boken finns åtminstone fem kapitel som direkt berör hans teori om köpkraftspariteten, kapitel 9, 10, 11, 12 och 21.

Första gången begreppet köpkraftparitet omnämns är i kapitel 12 (s.472). Omgående märks att Cassel utvecklat tankegångarna en hel del, även sedan 1922 och *Penningväsendet efter 1914*. Formeln (1) frångår Cassel visserligen inte, men han utvecklar olika förklaringar till avvikelser från den. En första reservation Cassel gör är att notera att de prisnivåer som återfinns i både täljaren och nämnaren i (1), vid pappersvalutor inte helt är jämförbara. Låt säga att den genomsnittliga nivån i ett land är tio gånger högre än i det andra landet. Då är det rimligt att enligt (1) sluta sig till att växelkursen skulle vara 1:10. Men en exakt jämförelse vore endast möjlig om relativpriserna på olika varor var desamma i det ena landet var desamma som relativpriserna i det andra landet. Men i ett sådant läge skulle ingen handel förekomma. Cassel hävdar dock att grundidén fortfarande är giltig, dvs att köpkraftspariteten i huvudsak bestäms av förändringar i penningvärdet i det ena eller andra landet.

Cassel fortsätter sedan med att konstatera att ”resultaten av en teoretiska analysen, vilken under de monetära omvälvningarnas första år [dvs 1914-]väckte så mycket motstånd, emedan den starkt avvek från tidigare härskande åskådningar, [...] numera [är] bekräftad genom en rik erfarenhet” (s.474). Några rader senare skriver han att ”realekonomiska förändringar icke haft någon avsevärd betydelse, utan den nya köpkraftspariteten väsentligen bestämmas av de monetära förskjutningarna och med rätt stor noggrannhet kan beräknas på här angivna sätt”. Vidare passar han på att klargöra att frågan om en valuta är över- eller undervärderad ”hänföra sig med nödvändighet till köpkraftspariteten och sakna betydelse, om denna paritet icke är känd, och naturligtvis än mer så, om själva begreppet köpkraftsparitet icke är klart fattat” (s.475). En undervärdering kan t ex bero på förväntningar om att valutans inre ska komma att försämrats. Men då måste en eller flera andra valutor vara undervärderade. Han påpekar också att det är en viktig skillnad om en valuta är undervärderad jämfört med deprecierad (över- resp apprecierad). Cassel noterar även att värdepappershandeln normalt är känsligare för fluktuationer i växelkursen än varuhandeln. Han påpekar också att en segrad utländsk växelkurs endast har en stimulerande inverkan på exportörerna så länge varupriserna i det egna landet inte har stigit.

Med dessa smärre, men viktiga, tillägg till sina tidigare insikter går sedan Cassel vidare med att beskriva vad som hänt på valuta området sedan 1914. En av de större omvälvningarna som skedde hade att göra med att England 1925 gick tillbaka till den gamla pariteten med dollarn (dollarn var kopplad till guld) dvs en slags fiktiv guldmynntfot. För att kunna göra det drev dock England igenom en undervärdering av pundet, då prisnivån låg högre än den amerikanska. Detta ledde till att den engelska utrikeshandeln fick en relativ fördel. Som en följd av det blev det plötsligt en tävlan bland länder om att få sina valutor undervärderade! Detta står givetvis i skarp kontrast till mot den tidigare uppfattningen växelkursen, som sa att

en stark valuta var något positivt. Idén om det förmånliga med en svag valuta är i själva verket desamma som de som merkantilisterna framförde ännu tidigare. Då denna syn på växelkursen lever kvar än idag, ser vi återigen ett exempel på hur merkantilisternas idéer härskar idag. I verkligheten är det ju självfallet inget positivt att exporten ökar om det inte leder till ytterligare import. Om så var fallet vore det ju lönsamt att kasta varorna i havet direkt.

I kapitel 21 fortsätter Cassel att utveckla sina tankegångar om köpkraftspariteten. Plötsligt ger han här till synes ännu en definition av köpkraftspariteten. Han skriver att "blott en växelkurs, vid vilken handelsbalansen utjämnas, kan äga en varaktig stabilitet. Vi kalla denna växelkurs köpkraftspariteten" (s.619). Han avser i citatet ett fall med endast två länder, men han skriver att det kan generaliseras till t ex land A och land B, där B representerar resten av världen. Dessutom avser han ett fall där endast varuhandel förekommer och därför t ex ingen värdepappershandel. Men Cassel utvecklar inte detta till att inkludera även värdepappershandel, dvs visa på hur bytesbalansens saldo, kapitalbalansen eller hela betalningsbalansen påverkar köpkraftspariteten. Han fortsätter med att resonera om hur en köpkraftsparitet i praktiken kan bestämmas, och skriver då att "vid konstant penningvärde i båda länderna växelkursen mellan dem en längre tid varit i jämvikt, så kunna vi betrakta denna växelkurs som en av erfarenheten given köpkraftsparitet" (s.623). Cassel nämner också att man bör skilja på monetära orsaker till växelkursens förändring och icke-monetära. De senare kallar han "intervalutariska" orsaker (se s.626) och de avser vissa fenomen som härrör till valutaregleringar och fasta växelkurser, alltså inte heller realekonomiska orsaker.

Alternativa växelkursteorier

Cassel ägnar ett kapitel i *Penningväsendet efter 1914* till att förklara olika avvikelser från köpkraftspariteten och ytterligare ett kapitel om populära missuppfattningar. I det därefter följande kapitlet anknyter Cassel sin teori till tidigare teorier, främst David Ricardo's (från hans *Principles of Political Economy*).

Det framgår av noten 1 på sidan 199 att Cassel erhållit kritik för att hans teori går tvärtemot Ricardo's teori. Cassel menar dock att de är helt kompatibla och att missuppfattningen har sin förklaring i att Ricardo analyserade en situation med guldmynntfot och Cassel en med initial guldmynntfot som sedan gick över i pappersvalutor. Principerna är desamma men analysen en annan. Man kan därför säga att Cassel utvecklat Ricardo's teori till fallet med rena pappersvalutor. Ricardo själv kunde förmodligen inte föreställa sig att något sådant skulle kunna existera. Detsamma gäller förmodligen även John Stuart Mill och Goschen, som bygger sina teorier på Ricardo's grund. Cassel ger även ett generellt omdöme över alternativa teorier såsom den populära marknadsteorin, som helt enkelt säger "att växelkurserna bestämmas av tillgång och efterfrågan och att hela problemet är uttömt med denna enkla sats" (s.204) men hur te x en ökning av växelkursen som följd av att det finns fler köpare än säljare av en valuta "skall kunna avhjälpa missförhållandena mellan tillgång och efterfrågan, det har man icke aktat nödigt att närmare tänka igenom" (s.205). Antingen höll man sig med denna populära uppfattning, "eller [så] nöjer man sig med att förklara att hela läget är så oklart och påverkas av en sådan mångfald faktorer, att det är omöjligt at veta någonting med säkerhet!" (s.210).

En "skolad tänkare" som enligt Cassel lyckats framföra en "oriktig uppfattning" men ändå lämnat "mycket värdefulla bidrag till uppklarande av en dunkel fråga", var John Maynard Keynes (i hans *A Revision of the Treaty*, s.93). Jag tänkte ta mig friheten att citera stora delar av vad Cassel skriver om Keynes. Anledningen är att den senares uppfattning till stor del

gäller idag, såsom den även gjorde på merkantilisternas tid, trots att merkantilisternas idéer framgångsrikt bestreds redan av Adam Smith (se hans *Wealth of Nations*, fjärde boken). Citatet lyder (s.211-212):

”Keynes synes fasthålla vidden gamla uppfattningen, att växelkursen bestämmas av betalningsbalansen, och framställer i konsekvens härmed ett fall i en valutas internationella värdering som ett resultat av att utbudet överstiger efterfrågan. Det är svårt att förstå hur han kan vidhålla den uppfattningen, då han ändå trängt fram till den för varje förnuftig prisbildningsteori grundläggande satsen, att jämvikt måste bestå mellan utbud och efterfrågan, och att dessa såsom han säger t o m för varje dag [...]. Emellertid förklarar Keynes, att då en valutas internationella värdering faller till följd av en inre inflation, så beror detta därpå, att inflationen, genom att förstärka köpkraften inom landet, åstadkommer en ökning av importen (resp. minskning av exporten), som rubbar jämvikten i betalningsbalansen, varigenom prisen på utlandsvalutan stegras. Ett dylikt sätt att se på saken kan inte accepteras. Den ökade köpkraften inom landet representerar ju utåt ökad köpkraft, endast så länge den motsvarande sänkningen i den internationella värderingen av landets valuta ännu icke hunnit fullbordas. Keynes’ förklaring vilar på den förutsättningen, att det inre värdefallet alltid går före det yttre. Erfarenheten ger knappast något stöd för ett sådant antagande. Det synes vara åtminstone fullt lika vanligt att tidsföljden är omvänd. Vi måste uppenbarligen ställa den fordran på vår växelkursteori, att den skall förklara växelkursens förändringar både i det ena och andra fallet, och framför allt i det fallet att den internationella värdesättningen noga följer förändringarna i valutans inre värde, såsom den ju bör göra, om inga särskilt störande faktorer tillstöta. Under sistnämnda förutsättning bör ju dag för dag full jämvikt på valutamarknaden härska, och ändå framkallar den fortgående inflationen en fortgående sänkning av valutans internationella värdering. Då är ju hänvisningen till ett övervägande utbud utesluten och vi tvingas fram till den kärnpunkt i valutaproblemet, varifrån hela den föreliggande undersökningen utgått, nämligen att en valutas internationella värde i främsta rummet är bestämt genom dess kvalitet, d.v.s. dess inre köpkraft.”

Alltså, om ett utbudsöverskott skulle vara en förklaring till att en valuta faller i värde så kvarstår frågan var överskottet kommer ifrån. Keynes kan inte förklara det på ett konsistent sett. Således sällar sig även Cassel till dem som avvisar merkantilisternas och Keynes växelkursteorier.

I *Teoretisk socialekonomi* jämför Cassel återigen sin teori med Ricardo’s teori om komparativa fördelar eller komparativa kostnader (s.620). Men då Ricardo’s värdelära bygger på idén om att endast arbete i slutänden bestämmer värdet av en produkt, något Marx använde sig av i sina teorier, förkastar Cassel den. Han menar helt enkelt att då flera produktionsfaktorer än arbete bestämmer värdet av en produkt, i enlighet med neo-klassisk teori, så är det penningkostnaden för dessa som ska jämföras, inte arbetsåtgången som Ricardo menade. Här har alltså Cassel till stor del ändrat åsikt om jämförelsen med Ricardo’s och hans egen teori, och därmed sannolikt med de andra teorier han jämförde med tidigare.

Köpkraftspariteten i nutid

Avslutningsvis tänkte jag kommentera lite om vad som sägs om köpkraftspariteten i nutida böcker. I exempelvis Blanchards bok i makroteori, står det att köpkraftspariteten är köpkraftsjusterade BNP-mått (s.191), alltså ett mått på levnadsstandard i olika länder. Detta kan sägas vara den allmänna användningen av begreppet i dag. Från att ha varit ett mått på

växelkursens normalläge har det alltså blivit ett mått på levnadsstandard. Hur det gått till är oklart, men vad man i princip gör idag, är att utan vidare anta att växelkursen är i paritet, och jämför sedan kostnaden för en varukorg i de olika länderna, med andra ord prisnivån. På så sätt kan alltså levnadsomkostnaderna spegla levnadsstandarden. Det är mycket troligt att Cassel skulle motsätta sig detta användningssätt, främst pga det lättvindiga sättet man hanterar växelkursen. Hans kanske främsta studieobjekt var just växelkursen och att hantera den på ett så simpelt sätt skulle han nog inte ha accepterat.

3. Slutord

Av denna uppsats har det framgått att Gustav Cassel med säkerhet var den som myntade begreppet och även utvecklade teorin om köpkraftspariteten. Vidare har det framgått hur Cassel utvecklade sina tankegångar under en tjugoårsperiod, en period med stora omvälvningar på valutaområdet. Trots att Cassels teori inte är den som lärs ut idag, så kan det konstateras att Cassel nog hade logiken på sin sida. Ironiskt nog är det de gamla merkantilistiska teorierna, återuppväckta av Keynes, som lärs ut idag, just de teorier Cassel så kraftfullt angrep. Och än mer ironiskt är kanske att begreppet köpkraftsparitet idag har en annan mening än vad Cassel avsåg.

Referenser

Olivier Blanchard, *Macroeconomics*, 2nd ed., Prentice Hall PTR, May 2000, ISBN: 0130557870

Gustav Cassel, *Tysklands ekonomiska motståndskraft*, 1916.

Dyrtid och sedelöverflöd, 1917.

Penningvärdets förändringar under kriget, 1918.

Penningväsendet efter 1914, 1922.

Teoretisk socialekonomi, 1934.

Lundberg, Erik, "Carl Gustav Cassel: minnesteckning", *Levnadsteckningar över Kungl. Svenska vetenskapsakademiens ledamöter* ; 177, Stockholm, 1974.